

ren hier graag Medard Adam die ons zijn woordenlijst en vooral de pittige uitlatingen van Berlarenaars, jarenlang opgetekend, ter beschikking gesteld heeft. We hebben er dankbaar gebruik van gemaakt. De namen van al deze medewerkers citeren we op de vorige bladzijde.

Verantwoording

Voor het maken van een dialectwoordenlijst is het hoog tijd, eigenlijk zelfs al bijna een generatie te laat. Terwijl in sommige taalgebieden de dialecten echt met verdwijning bedreigd zijn (denk maar aan de Waalse dialecten) loopt het bij ons nog niet zo een vaart, maar er is wel sedert enkele tientallen jaren een duidelijke verarming aan de gang door een samenspel van velerlei factoren.

Er is wellicht in de eerste plaats de sterker wordende invloed van het Algemeen Nederlands door de veralgemening en de verlenging van het onderwijs en door de invloed van de media. Als dusdanig kan ik dat niet als een negatieve evolutie beschouwen. Wij zijn door onze zeer grote mobiliteit, door onze veelvuldige contacten buiten ons eigen dorp en door onze culturele belangstelling genoodzaakt een gemeenschappelijke taal vlot te hanteren, zowel schriftelijk als mondeling. Op onze dialecten heeft het A.N. echter een onvermijdelijke nivellerende invloed: woorden verdwijnen en worden vervangen door Nederlandse. Wie gebruikt nog het woord "ààrbààrg" voor een café? of een "ammelouken" voor een tafelkleed? Het woord "groan" (raden) bijvoorbeeld wordt al zeer dikwijls vervangen door "gokken". Woorden als "shit" en "sorry" komen uit Engels-talige films die we bijna dagelijks slikken.

In de twintigste eeuw en vooral sedert het einde van de Tweede Wereldoorlog zijn talrijke beroepen en technieken verdwenen, en daarmee ook de bijhorende woordenschat. Wie weet nog wat een "tiele" is, of een "kiërpets"? Nochtans echte Berlaarse woorden! De nieuwe voorwerpen, technieken en beroepen die we zien ontstaan hebben, brachten andere woorden mee: uit het Frans in het begin (denk maar aan woorden betreffende de fiets en later de auto), en nu vooral uit het Engels, maar het zijn woorden die algemeen gebruikt worden in het hele Nederlandse taalgebied of zelfs internationaal. De dialecten beperken zich tot (soms) wat verbasteren door de uitspraak enigszins aan te passen.

De reeds vermelde mobiliteit is wellicht op zich ook een element dat bijgedragen heeft tot de nivellering van onze dialecten. Veel meer mensen dan vroeger werken buiten hun eigen dorp en hebben dagelijks gesprekken met collega's uit andere streken van Vlaanderen. Vroeger waren huwelijken met een partner van buiten het eigen dorp veel minder talrijk dan nu. Veel meer kinderen hadden ouders en grootouders die hetzelfde dialect spraken. Mensen verhuizen ook veel gemakkelijker en gaan dikwijls wonen in nieuwe wijken waar de inwijkelingen niet zelden de meerderheid vormen. Dat heeft, vooral via de jeugd wellicht, een invloed op het dialect. Sommige mensen denken bijvoorbeeld al dat het woord "een *zjat*" Berlaars is.

Het is niet onze bedoeling hier een volledige opsomming te maken van de elementen

die aan de basis liggen van de snelle evolutie (zeg maar achteruitgang) van de dialecten, maar enkel van aan te tonen dat het hoog tijd is iets van die taalschat vast te leggen. We kunnen de huidige evolutie betreuren, maar levende talen evolueren nu eenmaal, daarom juist noemen we ze levend. Het beschrijven en bewaren van verdwijnende (of verdwenen) elementen van onze cultuurschat is één van de opdrachten van een heemkundige kring.

In onze jeugd jaren gold het dialect nog als een onbeschaafde vorm van de algemene taal. Wij spraken dan ook van Algemeen Beschaafd Nederlands. Deze opvatting is lang achterhaald: we zien nu het Algemeen Nederlands niet meer als een superieure taal, maar eerder als een zustertaal van de dialecten. Ikzelf ben en blijf een voorstander van een vlotte kennis en gebruik van het Nederlands waar het thuishoort, maar de dialecten met hun eigen rijkdom hebben hun plaats binnen de dorpsgemeenschap, onder vrienden en in familie. In dit kader zet ik mij in voor het verzamelen en vastleggen van onze Berlaarse taalschat.

We hebben geprobeerd van dit boekje geen dorre woordenlijst te maken, maar het te verrijken met zoveel mogelijk uitdrukkingen, zegswijzen, spreuken, of voorbeeldzinnen zodat het ook aangenaam is om er wat in te grasduinen. Daar ligt ook de echte rijkdom van een taal en van het volksleven waarvan ze de weerspiegeling is.

Oudere lezers zullen er wellicht woorden en uitdrukkingen in vinden die ze vergeten waren, jongere mensen kunnen hun (doorgaans) verarmd Berlaars ermee verrijken.

Wat staat erin en wat niet?

In de beginfase van ons werk vroegen we ons af hoe we de scheiding zouden maken tussen het Berlaars en de aanverwante buurdialecten om uit te maken wat echt **specifiek Berlaars** was. Dat bleek vrij vlug een onmogelijke opgave en tevens een weinig zinvol standpunt omdat zoiets een zeer uitgebreid onderzoek in een zeer uitgebreid gebied zou vergen en uiteindelijk zou uitmonden in hoogstens een paar tientallen woorden die enkel in Berlare gebruikt worden. We hebben dus geprobeerd de woorden te noteren die in Berlare gesproken worden, goed wetende dat het overgrote deel ervan ook in onze buurdialecten en sommige zelfs in grote delen van Vlaanderen gebruikt wordt.

De vergelijking tussen het A.N. en het Berlaars levert natuurlijk eveneens een groot aantal woorden op die gemeenschappelijk zijn aan de twee talen, naast een even aanzienlijk aantal woorden met steeds terugkomende klankverschillen. Het is onze bedoeling het specifieke van het Berlaars dialect weer te geven, in vergelijking met het A.N. **Woorden of betekenissen die volledig gemeenschappelijk zijn, vindt u dus in onze lijst niet terug, en evenmin woorden waarin enkel een veel voorkomend klankverschil zit met het A.N.** Het zijn uiteraard even waardevolle Berlaarse woorden als diegene die wel opgenomen zijn, maar ze zijn zo talrijk dat ze het woordenboek aanzienlijk uitgebreider zouden maken terwijl het daardoor nauwelijks of niet aan representativiteit zou winnen. Deze woorden zijn enkel opgenomen in ons woordenboek

indien er daarnaast nog andere elementen de inlassing interessant maakten zoals bij voorbeeld:

- een tweede of derde klankverschil in één woord: *eunink* (o > eu en -ing > -ink)
- een betekenisverschil:
 - *oardeg* (= lelijk, raar), maar in het A.N.: lief
 - *vies* (= kwaad, streng), maar in het A.N.: vuil, smerig
- een bijkomende betekenis die in het A.N. niet voorkomt:
 - ne fijnen* (een slimmerik) - Van Dale vermeldt enkel "fijnaard" als Zuid- Nederlands.
- een interessante uitdrukking, spreuk, gezegde die niet in het A.N. voorkomt:
 - A is mi zij gat in de boter gevallen!*

In deze gevallen wordt de **betekenis die ook A.N. is, niet vermeld.**

Samengestelde en afgeleide woorden:

Germaanse talen lenen zich goed tot het vormen van samengestelde en afgeleide woorden: zo gaat het ook in het Berlaars. Om de lijst niet nutteloos te rekken hebben we niet alle samenstellingen en afleidingen opgenomen. We vermelden ze wel wanneer de delen hun oorspronkelijke betekenis verliezen in het nieuw gevormde woord of als het samengesteld of afgeleid woord in het A.N. niet bestaat of een andere betekenis heeft. We vermelden dus niet: *büemezoug* omdat het gaat om een zaag voor bomen, maar wel *üerlap* (geen lap), *opkoteren* (niet: koteren).

Onze **voorbeeldzinnen** zijn heel dikwijls gekende gezegdes en/of spreuken, maar ook echt gehoorde en (stiekem) opgetekende pittige zinnen die juist de rijkdom van het dorpsleven en de dorpstaal weergeven. De zelfgemaakte voorbeeldzinnen zijn zo gekozen dat ze het woord verduidelijken in zijn betekenis, zijn gevoelswaarde, zijn gebruiksomstandigheden, of dat ze de sfeer, de gewoonten van vroeger terug voor de geest roepen. Het spreekt vanzelf dat de **persoonsnamen**, familienamen of bijnamen die in onze voorbeelden gebruikt worden, volledig **verzonnen** zijn zodat niemand daaraan aanstoot kan nemen.

In een paar gevallen hebben we de initialen gebruikt van de echte spreker.

Uitspraak

Het meest opvallende kenmerk van een dialect is zijn specifieke uitspraak. Daaraan herkennen we onmiddellijk iemand uit een andere streek en zelfs uit een buurdorp. Het was dus noodzakelijk aan dit belangrijk aspect de nodige aandacht te besteden.

U vindt hieronder een overzicht van de hogervermelde verschillen in uitspraak tussen ons dialect en het A.N. die we terugvinden in een groot aantal woorden.

Veel voorkomende klankverschillen tussen het Berlaars en het A.N.:

De voorbeeldwoorden die volgen, en andere met dezelfde klankverschillen zult u dus niet in onze woordenlijst vinden, tenzij andere elementen de inlassing toch interessant maakten. Het is niet de bedoeling hier te trachten een aantal regels te formuleren.

Enkele voorbeelden ter illustratie:

- **de aa wordt in Berlare dikwijls oa uitgesproken:** boan, boas, oan, sloan, goan, voan, stoan, proaten.
- **de ee wordt ië:** biën, tiën, iën, liëp, zwiëp, zwiët, kliëd, riëp, stiën, vriëd, iër, ziër, miër.
- **eer wordt dikwijls èer:** bèer, zwèer, pèer.
- **erg en -erk worden -àarg en- àark:** bàarg, màarg, wàark, màark, kàark, zàark.
- **ij, ei wordt meestal àà:** betààn, vermààn, bàà, een àà, nen dwààl, een rààs, gààt, een wàà, màà, zàà.
- **maar wordt ook dikwijls èè:** mijn, zijn, schijnen, wijn, wijf, kijken
- **en ook ië:** biët, driëgen, iëk,
- **oo wordt üe:** brüet, grüet, rüet, düet, küer, üeg, drüeg, rüek, stüem
- **of eu:** deur, weunen, meulen
- **of blijft soms ook oo:** school, zool
- **oei wordt oeë:** groeë, groeën, moeën, koeën.
- **auw of ouw wordt aa:** graa, naa, raa, laa, maa, raad, vertraan.

Spelling

onze schrijfwijze van typisch Berlaarse klanken:

Een ander probleem was de spelling: zouden we de woorden weergeven zoals ze uitgesproken worden of eerder vernederlandsen? Bij een echt fonetische weergave zou men zijn toevlucht moeten nemen tot een wetenschappelijk fonetisch systeem dat voor niet taalkundigen zeer moeilijk leesbaar is. Bij een radicale vernederlandsing daarentegen zou de specifieke uitspraak verloren gaan, en bovendien hebben sommige woorden gewoon geen Nederlands equivalent.

We hebben dan gekozen voor een **tussenoplossing met de volgende principes:**

1. Waar men een correcte lezing zou doen op basis van de ons vertrouwde Nederlandse spelling werd deze behouden, zelfs in afwijking van de onderstaande regels.

2. De c in het begin van een woord is overal vervangen door een s of een k naargelang van de uitspraak

3. De "moeilijke" klanken:

Voor een aantal klanken moesten we een oplossing zoeken.

1. **a** -> zal, kalk

aa -> In woorden als: aad (oud), raat (rauw), gaad (goud), getraad (getrouwd), enz. spreken we een klank uit die ons doet denken aan de lange palatale "aa" van het A.N. (vb. raden, maaien, klaar, ...), maar die er duidelijk van verschilt. Die "aa" van het A.N. hebben we niet in het Berlaars, zodat we zonder gevaar voor verwarring dat letterteken kunnen gebruiken.

à -> bàrt (plank), wàrt (wrat), aftàrten (aftrappen)

àà -> wàarken (werken), een àà (ei)

2. De letter "e" is, zoals in het A.N., nogal belast. In "presteren" bijvoorbeeld staat die letter voor drie verschillende klanken, en toch kunnen we het woord lezen omdat we met de Nederlandse spelling vertrouwd zijn. Onze lezers zijn natuurlijk niet gewoon dialectwoorden te lezen; vandaar dat we toch geprobeerd hebben die druk op de letter "e" wat te verlichten.

e -> voor de doffe e in woorden als: het, wààrken,

-> voor de -e in: best, vet

è -> bèer, babbelèer

-> voor de duidelijkheid: verdèstlewéren

é of ee -> veel, gémelte (verhemelte) - ook hier gebruiken we bij voorkeur de vertrouwde Nederlandse spelling en wijken er slechts van af voor meer duidelijkheid. We kiezen de é boven de ee wanneer in de Nederlandse spelling ook een enkele letter bestaat.

3. u -> buts (bluts), muts

ù -> bùst (borst), wùst (worst)

ü -> бүk (beuk) düvel (duivel)

uu -> zuur, geduuren.

4. oe of ie worden in sommige woorden lang uitgesproken, in andere kort. De lange oe of ie wordt onderstreept:

kort: - kort: voet, moet, te vierevoet, vierig

lang: - (ge)moed, roet, zoet, bloed, vierklaa, lief, diep, dief.

5. De Berlaarse tweeklanken:

1. **oa** -> boan (baan), sloan (slaan)

2. **ië** -> bliëk (bleek), briën (boter smeren)

3. **üe** -> düed (dood), drüeg (droog)

4. **èe** -> èen (hebben), tèen (tin)

5. **oeë** -> gloeën (gloeien)

6. De uitgangen op -en:

De overgrote meerderheid van de uitgangen op -en wordt in Berlaar enkel als -n uitgesproken (behalve na een k, een p, een g of een tj): we zeggen dus eigenlijk *weunn, ne grüetn, vergeetn, spettn*, maar wel: *wààrken, uitleggen, stientjen, roepen*.

Na een l spreken we zelfs die eind-n niet uit en verlengen we de eindmedeklinker (iets wat in het Nederlands niet voorkomt): *will* (willen), *ball, bell, destell, vertell*; hetzelfde gebeurt bij het meervoud van woorden die al op -n eindigen: *mann, keunn, verzenn*.

Na een d, een t, een s of een z spreken we een eigenaardige klank uit: de mond wordt in de positie voor een d, t, s of z geplaatst, maar we laten de klank langs de neus ontsnappen. Let maar eens goed op hoe u de volgende woorden uitspreekt: *tandn, katn, enzn, mensn!*

Oorspronkelijk hadden we deze uitspraak (zoals in de hier geciteerde voor-

beelden) ook in onze schrijfwijze weergegeven, maar de eerste lezers van onze woordenlijst vonden die woordbeelden zo vreemd dat we toch maar besloten de -en uitgangen weer te geven zoals in de Nederlandse spelling.

7. Bij Franse leen- of bastaardwoorden hebben we de spelling verberlaardst vb.: giedong, zjant, baarsjok, rëjong, trektuur

8. De assimilatie van de medeklinkers

hebben we meestal niet weergegeven (vb. in: "*op 't dùrp*" wordt de "d" niet uitgesproken) omdat ook de Nederlandse spelling dat niet doet en het ons dus leek dat deze schrijfwijze geen aanleiding zou geven tot een verkeerde uitspraak bij iemand die het Berlaars niet kent.

9. Weinig opvallende verschilpunten:

Kleine, voor de meeste mensen niet opvallende, uitspraakverschillen met het A.N. geven we niet weer.

Bijvoorbeeld:

* de "o" in "volk", "donder", ... spreken we eigenlijk bijna uit als "voolk" en "doonder"

* de "e" in "mensen", "senzen", ... spreken we eigenlijk bijna uit als "*mijnzn*" en "*sijnzn*"

* "-ink" wordt "eenk": dreenken, zeenken, veenken, kleenken

* de "a" in "wanten", "kanten", ... spreken ook iets langer uit, dus bijna "*waantrn*", "*kaantrn*"

Dergelijke verschillen leken ons te weinig opvallend en dus meer voer voor specialisten. We hebben ze dus bewust over het hoofd gezien.

Spraakunst

Grammaticale eigen-aardigheden van het Berlaars:

Een apart hoofdstuk spraakunst had gekund, maar wie vindt dat nu niet saai? We kozen dus voor de **verspreiding van grammaticale bijzonderheden in de woordenlijst**, telkens bij het passende trefwoord. Ook hier geldt natuurlijk het principe dat we enkel die zaken vermelden die afwijken van het A.N. Volledigheid hebben we hier helemaal niet nagestreefd. Enkel rare dingen als bijvoorbeeld: *toetoet, tendoet, kenzaa, tnoent, wimmen, zilde*, e.a. vragen enige uitleg.

Het volgende konden we echter moeilijk in een woordenlijst verwerken:

***Verbuiging van adjectieven:**

vb.: aad: - als bijv. nw.: *een aa vra, nen aa pee, een aa pèerd* en *nen aan bok, nen aan otto*

- als zelfst. nw.: *een aa, nen aan*.

Dat kunnen we met ongeveer alle bijvoeglijke naamwoorden.

* **Suffix: -gaweg** waarmee we een bijwoord maken: (A.N. soms: -weg) *heetgaweg, natgaweg, botgaweg, groengaweg*.

* **Wederkerige voornaamwoorden:** 'k è *mà* gewassen, g'et *ou* gewassen, à *ééd em* gewassen, w'emmen *ons* gewassen, g'et *ulder* gewassen, z'en *ulder* gewassen.

* **Verkleinwoorden:**

De vorming van verkleinwoorden gebeurt meestal met het suffix -ken, maar tegelijkertijd gebeurt er een verandering van de klinker:

- de klinkers in verkleinwoorden worden dikwijls kort of zelfs gewijzigd:

boer > *boerken*, *school* > *scholken*, *neep* > *nipken*, *rieëp* > *ripken*, *lûep* > *lupken*, *ûep* > *upken*.

- De lange "aa" van het A.N. wordt ofwel als "oa" ofwel als "ou" uitgesproken (zie hoger). In verkleinwoorden krijgen we in de beide gevallen een korte "a": *basken* (baasje), *matjen* (maatje), *blasken* (blaasje), *apken*, *schapken*, *zalken*.

- *wijf* - *wefken*, *lijf* - *lefken*, *schijf* - *schefken*.

- *muis* - *mûsken*, *kruis* - *krûsken*, *huis* - *uizeken* (= woning), *ûsken* (WC).

- *ûep* - *ûpken*, *bûen* - *büntjen*.

De uitgang -tje is eerder zeldzaam, enkel na een -t of een -d: *zotje*, *ondje*, *kontje*, hoewel toch soms ook -ken voorkomt: *rondeken*, 't *kùrt mondeken*.

* **Rangtelwoorden:**

- rangtelwoorden maken we met -ste: zevende: *zevèste(n)*, negende: *negeste(n)*, tiende: *tienste(n)*, enz.

- ten eerste, ten tweede, ten derde: *istens*, *twidens*, *dàrdens*.

- We gebruiken bij een rangtelwoord ook dikwijls een bezittelijk voornaamwoord: *ons getwiën*, *gedrààn*, *gevijven*.

Ik bè mijnen isten, *à was zijnen dàrdens*.

* **"een" bij de ontkenning:** 'k *een en't nie gezien* - *vastelouved een wur nie veel nemer gevierd* - 'k *een entek ik nie gedaan*.

Aanwijzingen voor het gebruik

- De **trefwoorden** worden vet gedrukt.

- **Varianten** op de trefwoorden worden er tussen haakjes bijgeschreven, maar verder niet meer als aparte trefwoorden herhaald. Synoniemen worden eveneens achter het trefwoord weergegeven, maar komen elders in de lijst als trefwoord terug behalve als ze in de onmiddellijke nabijheid van het eerste trefwoord zouden staan.

- Woorden die in het Nederlands **dezelfde betekenis hebben als in het Berlaars**

worden **niet opgenomen**, tenzij zij ook nog een andere betekenis hebben of tenzij we er een in het A.N. onbekende uitdrukking mee gevonden hebben.

- Een **uitdrukking wordt direct achter het trefwoord** tussen haakjes geschreven als het trefwoord uitsluitend in die uitdrukking bekend is.

- **Kaders:**

Woorden, uitdrukkingen, gezegdes, spreuken die niet onmiddellijk aansluiten bij een trefwoord, of anecdotes en volkse rijmpjes **die men normaal niet in een woordenboek vindt, hebben we opgenomen in een kader**, als het ware als illustratie omdat we toch van oordeel zijn dat zij behoren tot de Berlaarse taalschat en dit boek een enige gelegenheid is om ze vast te leggen en te bewaren.

We zijn er ons terdege van bewust dat volledigheid hier niet mogelijk is, en staan open voor uw commentaar, uw kritiek en vooral aanvullingen van ons werk. Die kunnen zo nodig een plaatsje krijgen in het tijdschrift van de Heem- en Oudheidkundige Kring en, wie weet, ooit in een volgende uitgave.

Wij wensen u alvast veel lees- en kijkgenot in dit boekje.

Cyriel De Bruyne